

TÜRK SANAT TARİHİNDE KAYIP BİR İSİM: ARİF DİNO

Ebru Nalan SÜLÜN
Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
ebrunsulun@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2087-2346>

<i>Atıf</i>	Sülün, E. N. (2021). TÜRK SANAT TARİHİNDE KAYIP BİR İSİM: ARİF DİNO. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 11 (2), 454-475.
-------------	---

ÖZ

Arif Dino, Türkiye’de gelişen yakın dönem sanat ve kültür tarihinin önemli isimlerinden biridir. Kendisi Türkiye çağdaş sanat tarihinin önemli sanatçılarından Abidin Dino’nun abisidir. Abidin Dino’nun sanatsal üslubunun gelişiminde de büyük payı olan Arif Dino; spora olan tutkusu, tasarımları, şiirleri, sanat eleştirisi metinlerinin yanı sıra resimleri ile de Türkiye kültür-sanat dünyasına katkı sunmuş bir isimdir. Kardeşi Abidin Dino kadar sergilere dahil olmamış ve hakkında araştırmalar gerçekleştirilmemiş olan Arif Dino’ya dair literatür oluşturmak ve Abidin Dino ile aralarındaki sanatsal etkileşimi incelemek amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Arif Dino, çok yönlü, farklı ve yaratıcı kişiliği ile bilinen bir sanatçıdır. Şair ve sporcu kimliğinin yanı sıra Erken Cumhuriyet Dönemi’nde sergi stant ve kitap kapağı tasarımcısı olarak da üretimler gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda makalede; Arif Dino’nun sanatçı kimliği ve üretimleri, Abidin Dino ile sanatsal bağları analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arif Dino, Abidin Dino, Plastik Sanatlar, Türkiye Cumhuriyeti Sanatı.

A LOST NAME IN THE HISTORY OF TURKISH ART: ARİF DİNO

ABSTRACT

Arif Dino is one of the important figures in the contemporary art and culture history in Turkey. His is the brother of Abidin Dino who is one of the important artists of Turkish Contemporary art history. Playing a major role in the development of Abidin Dino's artistic style. Arif Dino is a figure who contributed to culture and arts scene of Turkey with his paintings in addition to his passion for sports, his designs, poetry, and articles of art criticism. This study is carried out in order to create a literature on Arif Dino, who was not involved in exhibitions and in research as much as his brother Abidin Dino, and in order to examine the artistic interaction between him and Abidin Dino. Arif Dino is an artist known for his versatile, unique and creative personality. In addition to his personality as a poet and a sportsman, he also produced works as exhibition stand and book cover designer in the Early Republican Period of Turkey. In this context, Arif Dino's artistry and works as well as his artistic ties with Abidin Dino will be analyzed.

Keywords: Arif Dino, Abidin Dino, Plastic Arts, Art of the Republic of Turkey

GİRİŞ

Arif Dino, genellikle Türk resim sanat tarihinin önemli bir sanatçısı olan Abidin Dino'nun abisi olarak anılan bir isimdir. Fakat Arif Dino; çizgi ve resim yeteneği, şiir tutkusu-şairliği, yaşadığı dönem içerisinde fark yaratan karakteri, oyunculuk deneyimleri ile öne çıkan, çok yönlülüğü ve farklı kişiliği ile yakın dönem tarihimizin en önemli tanıkları arasındadır. Ama; buna rağmen gerçekleştirilen tarih araştırmalarında izlendiği kadarıyla; ismi çok az anılan ve konu edilen bir isim olmuştur. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen internet araştırmalarında ise; önemli yanlış belgelendirmelerin olduğu izlenmiştir. Pek çok internet kaynağında Arif Dino'nun tanıtımında Abidin Dino fotoğrafları kullanılmıştır. Bu yanlış kullanımların sürekli olarak tekrarlanmış olduğunun farkedilmesi, Arif Dino'nun yaşamına, sanatına dair bilimsel araştırmaların gerçekleştirilmemiş olduğunun izlenmesi, bu araştırmanın yapılması gerekliliğini destekleyen deneyimler olarak izlenmelidir. Bu makale ile daha sonra gerçekleştirilecek bilimsel araştırma, tez çalışmalarına kaynak oluşturmak ve ilham vermek amaçlanmıştır.

Arif Dino, yaşamı süresince sergiler ile eserlerini görünür kılmış, kataloglar yayınlamış bir sanatçı değildir. Dino'nun ölümünün ardından az sayıda da olsa sergiler düzenlenmiştir. Bu nedenle; Arif Dino'nun üretimleri hakkında yayınlanmış yazılı belge de çok az olmuştur. Bu çalışmanın gerçekleşmesinin en önemli nedenleri arasında; Türkiye sanat tarihinde ismi anılmayan, hayatı ve sanatsal üslubuna dair çok az sayıda yayın bulunan Arif Dino'nun akademik literatüre dahil edilmesi, sanat tarihine Arif Dino'nun kazandırılması yer almaktadır.

Arif Dino; ürettiği resim ve şiirleri titizlikle inceleyerek izleyenlere sunabilen bir isimdir. Bu nedenle sergilerle eserlerini sunmamış, şiirlerini bireysel olarak yayınlamaktan sakınmıştır. Dino, aynı nedenlerle pek çok eserini imha etmiş ya da eserlerine imza atmamıştır. Aynı zamanda eserlerin bir ücret karşılığında satılıyor olmasına da karşı olan Dino, bu nedenle farklı koleksiyonlara da dahil olmamıştır. Bu bakış açısı ise Arif Dino eserlerinin geniş bir çevrede görünür olmasını ve yayınlarda yer almasını engellemiştir. Bu konuda, kardeşi Abidin Dino'ya da eserlerini sattığı için tepki verdiği bilinmektedir.

Makalede Arif Dino'nun sanatsal üretimleri; hayatı ve sosyal hayatı bağlamında ele alınmış, nitel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Bu bağlamda; araştırma süresince süreli dergiler ve akademik yayınlar ile bir literatür araştırması gerçekleştirilmiş ve özellikle sözlü tarih çalışmalarına yer verilmiştir. Arif Dino'nun hayatına tanıklık etmiş kişilerin yorum ve ifadeleri bu çalışmada önemli bir doküman kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Makalede Yaşar Kemal, Abidin Dino ve Rasih Nuri İleri'nin ifadelerine belge niteliği taşıması ve sonra gerçekleştirilecek çalışmalarda kullanılabilirliği amacıyla sıklıkla direkt alıntılar ile yer verilmiştir. Özellikle; Abidin Dino'nun, Arif Dino sanatına, hayatına, karakterine dair yazdığı metinler önemli bulunmuştur. Abidin Dino'nun Arif Dino'ya dair yazdığı sanatçı metinleri; Arif Dino'nun eserlerinin yorumlanabilmesine ve eserlere dair eleştirel düşünce geliştirilebilmesine katkı sunacaktır.

Bu makale ile; ayrıca Arif Dino hakkında yazılmış çok az sayıdaki literatür kaynağına katkı sunmanın yanı sıra Türkiye'de monografik çalışmaların gerekliliğine dikkat çekmek amaçlanmıştır.

ARİF DİNO, YAŞAM ÖYKÜSÜ VE ŞİİR

Arif Dino, 1893 yılında İstanbul'da doğmuştur. Tam olarak ismi kayıtlarda Hikmet Arif Dino olarak anılmaktadır. Ayrıca Birsal (1983:326), Arif Dino'nun "Şeyh-i Cedit" takma ismini de kullandığını belirtmektedir (Aktaran: Tonga, 2019). Arif Dino'nun ailesi şiire ve kültüre katkı sunmuş insanlardan oluşmuştur. Özellikle ailesinde var olan şairler onun da şiire yönelimini hızlandırmıştır. Dino'nun dedesi Abidin Paşa, Akdeniz adaları ve Ankara valiliği görevlerinde bulunmuş, Hariciye Nazırlığı, aynı zamanda Mesnevi çevirmenliği yapmıştır (Tonga, 2019). Namık Kemal ile kardeş çocuğu olmaları da ailedeki edebiyat ruhunu görünür kılmaktadır. Arif Dino'nun dedelerinden diğeri ise; Bektâşi şairlerinden Celâl Paşa Gaziturhan'dır.



Görsel 1. Arif Dino
Kaynak: (Dino, 2015:33).

Arif Dino (Bkz: Görsel 1), Belçika’da Simon Stevens Enstitüsü’nde Gembloux Ziraat Okulu’nda iki yıl eğitim aldıktan sonra okula devam etmemiş, Cenevre Üniversitesi’nde Siyaset Bilimi eğitimi almıştır. Eğitimi sırasında ise; Politik Bilimler Bölümü, Antropoloji ve Sosyoloji alanlarında dersler almış, “Ingenieur Geometre” diplomasını edinmiştir. Eğitim hayatı sırasında boksörlüğe ilgi duymuş ve bu alanda da eğitimler almıştır. Dino, bunun yanı sıra açılığa olan ilgisi ile de öne çıkmış çok yönlü bir isimdir (İleri, 2005:7). Arif Dino’nun çocukluk döneminden itibaren bilime ve keşfe duyduğu ilgi, üniversite sürecinde antropoloji ve fizik çalışmalarına yönelimini sağlamıştır.

Arif Dino, çocukluk ve gençlik döneminde İkarus, Leonardo da Vinci, Hezarfen Ahmet Çelebi kompleksi de denilebilecek bir uçuş tutkusuna da sahiptir. Dino, bu tutkusunun etkisi ile sineklerin dikey uçuş süreçlerini inceleyerek helikopter pervanesi tasarımları yapmış, üniversite döneminde de yerçekimi ve boşluğun fiziği üzerine araştırmalar gerçekleştirmiştir. İri cam bir kavanoz ve bir topaç ile ürettiği keşfi öğrencilik yıllarında akademisyen hocaları tarafından da ilgi ile desteklenmiştir. Arif Dino; yetişkinlik sürecinde, mezuniyetinin ardından da fark yaratan keşifler yapmayı sürdürmüştür. Sanatçı, akademik eğitimi sırasında insan kafatasları üzerine incelemeler gerçekleştiren İsviçreli antropolog-akademisyen Prof. Dr. Eugene Pittard (1867–1962)’ın derslerini takip etmiştir (Dino, 2005: 35- 36).

Pittard’ın 1924 yılında “Les Races et l’Histoire” kitabının yayınlanması bilim dünyasında oldukça dikkat çekmiştir. Pittard’ın ırkların renginden ziyade, kafatası şekillerine göre sınıflandırılması gerekliliğini savunan araştırmaları Arif Dino’nun ilgisini çekmiş ve derslere de bu nedenle katılım sağlamıştır. Pittard bu kapsamda; Dino’ya İsviçre’de yaşayan Türklerin kafatasını ölçmesini talep eden bir ödev vermiş, Arif Dino bu ödevi tamamlamış ve teslim etmiştir. Gerçekleştirdiği çalışmalarla Türk Tarih Tezi’nin hazırlanmasına katkı sağlayan Pittard’a Arif Dino’nun da bu bağlamda katkısı olmuştur. Pittard’ın Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş aşamalarında, Türk Tarih Tezi’nin oluşturulmasında Afet İnan’a ve sürdürülen çalışmalara katkıları olduğu bilinmektedir. Bu sürece dair Abidin Dino şu ifadeleri kullanmıştır:

İsviçre’de Talebe Cemiyeti’nin reisi o sırada Saraçoğlu Şükrü adında ateşli bir genç üniversiteliydi. Arif’in araştırması onu çok ilgilendirmişti. Arif’i ikide bir arar, özellikle yabancı öğrencilerin törenlerinde, üniversite sokak gösterilerinde, resmi geçitlerde boylu boslu, Arif’in bayrağı taşımaya çok önem verirdi. Saraçoğlu Şükrü, Şükrü Saraçoğlu olunca, Arif’in eski kafatası anketini hatırlamış olmalı ki Atatürk’e konuyu duyurmuş, Pittard’ı Ankara ve İstanbul’a davet ettirmiştir (Dino, 2005: 38).

Arif Dino, bu çalışmalara ek olarak şiire olan ilgisini de o sırada Cenevre’de olan Nurullah Ataç ile geliştirmiştir. Nurullah Ataç ile gerçekleştirdiği şiir tartışmalarına ek olarak Arif Dino, Nurullah Ataç ile birlikte edebiyat grupları ve tartışmalarına da dahil olmuştur.

Fransızca, Rumca ve Yunanca'yı ana dili gibi konuşan Arif Dino, 1923 yılında Atina'ya giderek portre ressamı, dekoratör ve aktör olarak çalışmıştır. Dino, Atina'da bulunduğu sırada "Facia Limanı" isimli sinema filminde rol almış (Bkz: Görsel 2), rol aldığı filmlerde "kötü adam" karakter rolleri ile dikkat çekmiştir (Tonga, 2019).

Arif Dino'nun Atina'da tanıştığı aktör Jorj Papas ve oğlu İtürbi ile aralarında kurulan dostluk, şair Rimbaud hayranlığı, şiir tutkusunun gelişmesinde etkili olmuştur. Bu süreçte; Arif Dino'nun kullandığı şiir cümlelerini, Jorj Papas ve oğlu İtürbi devamlı yazarak, notlar tutarak kayıt altına almıştır. Bu notlar daha sonra "Konuşulmuş Şiirler" ismiyle yayınlanmıştır. 1928 yılında Arif Dino, Atina'dan İstanbul'a dönmüş, yayınlanan şiir kitabı İstanbul'a bu süreçte ulaşmış ve okunmaya başlanmıştır. Bu dönemde Dino, İstanbul'da Nâzım Hikmet, Yahya Kemal, Necip Fazıl, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cahit Sıtkı Tarancı ile yakın ilişkiler kurmuştur (Dino, 2005:41) 1930 yılında da Fransız şiirlerden oluşan "Eclasion" adlı bir şiir plağı yayınlayan Dino, edebiyat çevrelerinde bu yolla daha iyi tanınmıştır (Tonga, 2019). Sanatçı, aynı yıl içerisinde tasarımcı kimliği ile yazarlık yönünü bir araya getirerek Yeni Adam Dergisi'nde sanat eleştirisi metinleri kaleme almış, böylece sanat dünyasının da ilgisini çekmiştir (İleri, 2005: 11). Edebiyat, sanat ve şiire olan yakınlığı o yıllarda sanatçılar, yazarlar ve şairler ile yakın ilişkiler kurmasını sağlamıştır. Bu dönemde; Türkiye'de yazar, şair ve sanatçıların müdavimi olduğu mekânlarda entelektüeller bir araya gelip kültür tartışmaları gerçekleştiriyorlardı. Arif Dino'nun bu çevrede tanınmasında sahip olduğu nüktedan kişilik, entelektüel zenginlik ve özgüven etkili olmuştur. Ayrıca; "Yeni Adam" dergisinde yazdığı sanat eleştirisi metinleri ve şiirler de o yıllarda Arif Dino'nun tanınırlığını artırmıştır (Bkz: Görsel 3). Bu süreçte; Arif Dino'nun karakteri, yaşam tarzı da kültür-sanat camiasında ilgiyle takip edilmiş, özgür kişiliği ve kültürel zenginliği dikkat çekmiştir. Abidin Dino; Arif Dino'nun renk anlayışı ve sanatsal yaklaşımlarından öte O'nun yaşam biçimi ve karakteri hakkında da bilgiler sunmaktadır:

"Sokakta hızla yürürken Arif'in göğüsleyip yardığı kalabalıklar; ardından şaşkınlıkla bakmaktan, oldukları yerde mihlanıp kalakalmaktan kendilerini alamazlardı bir süre. Tepesinde gözlük, teni mermer beyazı, saçları uzun ve simsiyah, alını kocaman, yumrukları balyoz, burnu boksör burnu, boy 1.90'a yakın, kilosu 100 kilodan fazla, gözleri çocuksu, tertemiz, uzun kirpikli bir adam. Pipolar kullanır, Dunhill fitilleri ile temizler onları, uzun uzun birbirlerinden zarif lülelerle en seçkin Hollanda tütün cinslerini tüketir, ya da parası yoksa -ki genellikle yoktur- uzun yasemin çubuklarla en berbat en ucuz cigaraları kül eder peş peşe. Günde 4-5 paket cigarayı bana mısın demez. Bir de fitilli çakmak taşır pantolonun mendil cebinde. Tarih öncesini sevdiğinden olmalı. Bir iki neolitik heykel bulundurur, kravat takmaz. Çamaşır yıkamakta kullanılan tülbent torbacık içinde çivit mavisini vardır arka cebinde. Neden mi? Çivit mavisinin dünyanın en arı, en güzel rengi saydığı için (Bkz: Görsel 4). Yves Klein'dan neredeyse kırk yıl önce. Ne çok cebi vardır Arif'in" (Dino, 2005: 27-28).



Görsel 2. Kapitaniyos Skorpion (Arif Kaptan) filminden bir sahnede Arif Dino. Gazete Küpürü
Kaynak: (İleri, 2005: 11).

Abidin Dino, Arif Dino ile bir arada vakit geçirmiş, şiir, sanat dolu sohbetlere tanıklık etmiştir. Bu süreçte Türk sinema tarihinin özel bir girişim olarak kurulmuş ikinci film stüdyosu ve yapım şirketi olan İpek Film, önemli şair, yazar ve sanatçıların kültür ortamına zemin oluşturmuştur. 1928 yılında Muhsin Ertuğrul'un desteği ile Fahir İpekçi ve İhsan İpekçi tarafından kuruluşu gerçekleşen İpek Film, 1941 yılına dek faaliyetlerini sürdürmüştür (Tonga, 2019). Abidin Dino, İpek Film Stüdyosu'nun müdavimlerine, Arif Dino'ya ve şiir ortamına dair şu ifadeleri kullanmıştır:

“İri kıyım, iki derbeder Osmanlı çocuğu Nâzım ile Arif, dünyanın değişkenliğine inanıyorlardı. Sanat tartışmaları Berlin dadacılarının, ekspresyonistlerinin hızı içindeydi. Vakti olursa Muhsin Ertuğrul da araya giriyor, tiyatronun, sinemanın ve şiirin iç içe kenetlenmiş ilişkilerinden söz ediyordu. Gün oluyor, bir tek şiir yazmadan fütürist hareketin motoru Burliuk'un hikâyelerini anlatıyorlardı. Nâzım, gün oluyor Arif, Kral Übü'nün babası Jarry'nin marifetlerini, ya da Paris'in tanıdığı Pitoef'lerin buluşlarını anlata anlata bitiremiyordu. Âlemdi İpekçiler' in film stüdyosu! Benzeri bulunmaz bir kültür ortamı” (Dino, 2005:42).

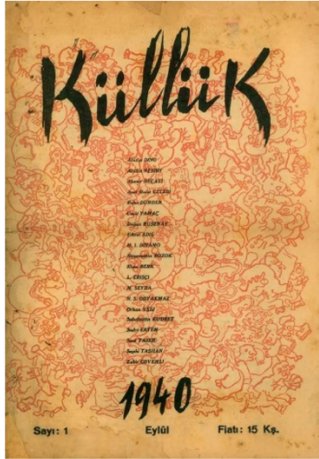


Görsel 3. Arif Dino, Fotoğraf Atölyesinde,
Paris
Kaynak: (İleri, 2005: 4).



Görsel 4. Arif Dino, İsimsiz, 21x16 cm.
Kaynak: (Kemal, 2005: 20).

Dino'nun kendine özgü üslubuyla kaleme aldığı şiirleri, metinleri 1939-1942 yılları arasında ilgi görmüş, sanatçı Yeniler hareketine katılmıştır. Bu yıllar arasında yenilikçi eğilimlere destek vererek yazdığı şiirlerle dikkat çekmiştir. Arif Dino, İstanbul'da Beyazıt Cami'sinin yanında yer alan ve o dönemin en önemli kültür ortamlarından birine dönüşen "Küllük Kahvesi" ne giderek, oradaki edebiyat toplantılarına da dahil olmuştur. Türkiye'de o yıllarda sanatçıların ve edebiyatçıların bir araya geleceği bir sanat galerisi ya da kültür ortamı mevcut değildi. Bu dönemde, belli mekânların müdavimlik kültürüyle bütünleştiği ve kültür insanlarının bir araya geldiği, sanat ve edebiyat konuşulan mekânlar öne çıkmıştır. "Küllük Kahvesi" de bu özelliklere sahip bir buluşma mekânı olmuştur (Bkz: Görsel 5, Görsel 6).



Görsel 5. "Küllük Kahvesi" müdavimlerinin şiir ve yazılarının yer aldığı, genç müdavimler tarafından yayınlanan derginin ilk sayısının kapağı, 1940.

Kaynak: (URL 1).



Görsel 6. Orhan Veli, Mina Urgan, Oktay Rıfat Küllük Kahvesi'nde, 1940.

Kaynak: (URL 1).

Sait Faik Abasıyanık, Reşat Nuri Gültekin, Peyami Sefa, Yahya Kemal, Mehmed Fuad Köprülü, Neyzen Tevfik, İlhan Berk, Orhan Veli Kanık, Yaşar Nabi Nayır, Necip Fazıl Kısakürek, Muhsin Ertuğrul, Yahya Kemal Beyatlı, Nazım Hikmet, Hilmi Ziya Ülken, İlhan Berk, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Fikret Mualla, Cahit İrgat ve kardeşi Abidin Dino gibi isimlerle Arif Dino, edebiyat toplantılarına katılmış ve beraberinde seramik, heykel, çizim ve illüstrasyon çalışmaları gerçekleştirmiştir (Tonga, 2019). 1942 yılında kaleme aldığı yazıların içeriğinde Alman faşizmine karşı tutumları nedeniyle devlet tarafından bazı aydınlar tutuklanarak Anadolu kasabalarına 'ikâmete memur' olarak gönderilmişlerdir. Bu kapsamda Arif Dino, kardeşi Abidin Dino ile birlikte sürgüne gönderilmiştir (Bkz: Görsel 7). Arif Dino bu sürgün kapsamında Develi'ye, kardeşi Abidin Dino ise Mecitözü'ne gönderilmişlerdir. Bu sürgün sürecinde devlete başvuruda bulunan Arif ve Abidin Dino Adana'ya nakledilmeyi talep etmişlerdir. Bu talebin kabul edilmesi iki kardeşin Adana'da bir araya gelmelerini sağlamıştır. Bu dönemde şiir ve sanat üretmeye devam eden Arif Dino, aynı zamanda 1946 yılında Dr. Şefik Hüsnü'nün kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nde de aktif görevler almıştır (İleri, 2005: 9).



Görsel 7. Ahmet, Arif, Abidin Dino, Adana, 1943.

Kaynak: (Dino, 2005:44).

Arif Dino, Adana'dan 1951 yılında İstanbul'a dönebilmiştir. Adana'da bulunduğu süreçte ise; kardeşi Abidin Dino ile birlikte dönemin genç yeteneklerini Adana'da bir araya getirip sanat ve kültür tartışmaları gerçekleştirerek buldukları şehirde de bir kültür ortamı kurgulamaya çalışmıştır. Kültür ve sanat tartışmalarına dahil olan en önemli isimler Adana'da Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'dir. Adana'da buldukları süre içerisinde Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in edebiyat ve sanat tartışmalarına dahil olmalarını sağlayan Arif Dino'ya dair Yaşar Kemal çok kez anılarını yazmış ve anlatmıştır. Örneğin; Yaşar Kemal, Arif Dino'nun 2005 yılında Yapı Kredi Sermer Çifter Salonu'nda açılan "İmbikten Çekilmiş Adam" sergisine katılım sağlamıştır. Serginin kitabına bir makale ile dahil olan Yaşar Kemal, sergiye de adını veren ve Arif Dino'yu tanımlayan, "İmbikten Çıkan Adam" nitelemesini ilk yapan kişidir (Kemal, 2005: 13-20). Bu niteleme serginin de ismi olmuştur. Sergide, Dino'nun yeğeni Rasih Nuri İleri'ye miras bıraktığı; resimler, çizimler, heykel ve fotoğraf çalışmaları, heykel üretirken kullandığı aletler, pipolar sergilenmiştir.

Eşi ile eserleri inceleyen Yaşar Kemal, sergi açılışında Arif Dino'nun yeğeni Rasih Nuri İleri'yle de bir araya gelmiştir. Yaşar Kemal, açılış sırasında Arif Dino ile olan ilişkisine dair; *"Kahve telvesiyle bile resim yapardı. Müthiş bir edebiyat bilgisi vardı. Benim portremi de yapmıştı. 'Çok Yaşasın Ölüm' kitabının adını da ben koymuştum" ifadeleri ile Arif Dino'yu tanımlamıştır* (Milliyet, 8 Nisan 2005).

Yaşar Kemal, Arif Dino ile tanıştığı süreçte Adana'daki yaşam öyküsünü ve bu tanışmanın ardından hayatında yaşadığı dönüşümü şu şekilde anlatmaktadır: *"Arif Dino; Adana'da Halkevi Başkanı Kemal Satır'a Ramazanoğlu Kütüphanesi'ne memur olarak atanmam için "Bu çocuğu kütüphaneye memur al" demişti. Memurluk yoktu ama hademelik kadrosu boştu. Çocuk "atladı" bu işin üzerine. "Kütüphaneye pek kimse gelmezdi. En çok Dino'lar gelirdi. Orhan Kemal'i de orada tanıdım. 43'teydi. Bir gün kütüphaneye geldi "Goriot Baba"yı istedi. Bizde dışarı kitap vermek yok. Müdürden izin aldım ve kitabı ona verdim. 15 gün sonra geri getirdi. Sait Faik'i de ilk orada okudum. O zamandan beri benim yazarımdır. Sonradan kendisini de tanıdım. Ben ondan ve Arif Dino'dan çok şey öğrendim. Arif Dino hep 'Roman sürüklemeli' derdi. Romanın nefes kesiciliğini Kamelyalı Kadın'dan öğrendim"* (Oral, 1995:3).

Yaşar Kemal, Arif Dino'nun yazarlık kariyerine katkısı hakkındaki; *"Arif Dino'yla dostluğumuz on yedi yıl sürdü. Onu tanıdığımda ben on yedi yaşındaydım. Şiirler yazıyor, ağıtlar, tekerlemeler derliyordum. Tanıştığımız gün bana resim dersi vermeye başladı. Adana Halkevi'nin bahçesinde otururduk. On yedi yıllık dostluk yılında Arif Dino ile hemen hemen hiç ayrılmadık. Beni de Cumhuriyet Gazetesi'ne Arif Dino getirmiştir. Nadir Nadi Bey ile konuştu, röportaj yazarı olarak gazeteye işe başlamamı sağladı"* ifadeleri ile Arif Dino ile yakın ilişkisi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Kemal, 2005:13).

Arif Dino, Adana’da kaldığı süre içerisinde oluşturduğu kültür ortamında resim çizmeye, şiir yazmaya ve yazdırmaya, edebiyat söyleşilerine devam etmiştir. Arif Dino’nun şairliğinde en önemli özellik sözlü şair olmasıdır. Şiirlerini yazmaz, o okur, arkadaşları kâğıda aktarırdı. Yazdığı bazı mektupları Orhan Kemal’in de aralarında olduğu yazar arkadaşlarının yazmasını talep eder, arkadaşları da Arif Dino’nun bu talebini reddetmezdi. Özellikle 1940’lı yıllarda Arif Dino, şairlik yaklaşımı ve düşünce yapısı nedeniyle eleştirilmiş, yazdığı metinler ve şiirler hakkında tartışma ortamı oluşmuştur. Dino’nun şiirlerini yazı yazmaktan öte, kayıtlarla oluşturulan şiirler olarak niteleyen şair ve yazarlar bu konuya dair Dino hakkında eleştiri metinleri de kaleme almıştır:

Necip Fazıl Kısakürek, Arif Dino’nun şiirlerini “*mantıkî süresizlik ve hissi zincirleme*” (Aktaran: İleri, 2005: 57) olarak ifade ederken şu şekilde yorumlamıştır: “*Arif Dino’yu anlayabilmek için, bugün işlevini yitirmiş görünen bir tutkuyu, paradoks tutkusunu bilmek gerekir. Paradoks yalnızca aykırı düşünmek değil, belki de kökü Voltaire’e dayanan bir zekâ kıvraklığıdır, bir takılma, bir şakalaşma yöntemidir. Çok iyi hatırlarım, bizim evdeki bazı konuşmaları, sonu gelmez tartışmaları dinleyen yabancılar, hepimizi tümünden deli sanırlardı*” (İleri, 2005: 63-64).

Arif Dino, İstanbul’a dönüşünün ardından Pera’da; Meserret, Petrograf, Tokatlıyan, Lebon, Nisuz ve Markiz gibi edebiyat mahfillerine dahil olmuştur. Fransız şair, Arthur Rimbaud’un etkisinde olan Arif Dino, bu konu hakkında verdiği bir röportajında şiire, Arthur Rimbaud’a ve şairliğine dair şu yorumu yapmıştır:

“Şiire 35 yaşımdan sonra, hiç farkında olmadan, hemen hemen gayrı şuuri bir şekilde başladım. Bu yaşa gelinceye kadar şiirle hemen hemen hiç alâkadar değildim, teknik kitaplarla meşgul oluyordum. Fakat; yeni Fransız edebiyatının mensur şiirleriyle temasa geldiğim zaman kendimde bir şiir kabiliyeti bulunduğunu sezdim. Okuduğum şiirler benim de bir şair olduğumu bildiriyordu. Bu sefer şiirleri onlarla yakından alâkadar bir şair gibi okumaya başladım. Rakiplerimi gözden geçirdim. Büyük Fransız şairi Arthur Rimbaud’nun bana en yakın şair olduğunu gördüm. Yalnız benim değil, bütün dünya yeni nesil ediplerinin hayran olduğu, bu şairden başka şair tanımıyorum” (Rado, 1941: 5).

Arif Dino, bu dönemde Sait Faik Abasıyanık, Asaf Hâlet Çelebi, Orhan Veli, İlhan Berk, Fikret Mualla, Cahit Irgat, Bedri Rahmi Eyüboğlu ile yakın ilişkiler kurarak dönem sanat ortamının aranan isimlerinden birisi olmuştur. Bu duruma ve Arif Dino’nun şiirine dair Abidin Dino (2005:49) “*Arif kimine göre garip bir yaratıktı, fakat kimine göre de bir çeşit ölçektir. Yazılmış şiir ya da hikâye, çizilmiş resim mutlaka Arif’e gösterilmeliydi, fikri alınmalıydı. Arif, şiirde bir ölçek: zevk, ödünsüzlük, dadaist anlamda şaka, direnme ve düşünme ölçeği olmalıdır derdi*” ifadelerini kullanmıştır.

Bu dönemde Fikret Adil ve Tefik Kent de Arif Dino sohbetlerini, dost meclisinde okuduğu şiirleri kayıt altına almaya başlamışlardı. Paris sürecinde İtürbi’nin aldığı kayıtlardan oluşturulan ve yayınlanan şiir kitabı “*Konuşulmuş Şiirler*” in izinde bir kitabın daha yayınlanması planlanmıştır (Dino, 2005:52).

Arif Dino, ayrıca bu süreçte o dönemin popüler dergileri olan Ses, Yeni Ses, Yaprak dergilerinde de kısa şiirlerini yayınlamaktadır. Sembolizm sanat akımının en önemli ilhamlarından olan ve aykırı şair olarak tanınan Arthur Rimbaud, Arif Dino’nun en önemli esin kaynaklarından. Dino’nun Rimbaud etkili şiirleri dönemin edebiyat ortamı içerisinde ilgi ile karşılanmış ve dikkat çekmiştir. Bu dönemde Markiz’de kaleme aldığı bilinen ve “*Döner kebab dönmez olsun. Taştan mantar tarlası. Çok yaşasın ölümler!*” dizelerinden oluşan “*Beddua*” şiiri; edebiyat çevrelerinde tartışma yaratan ve Dino’nun şair yönünün tanınmasına neden olan dizelere dönüşmüştür.

Arif Dino’nun Fransızca şiirlerinin Türkçeye çevrilerek edebiyat tarihine kazandırılması Abidin Dino, Rasih Nuri İleri, Hür Yumar’ın çevirileri ile mümkün olabilmektedir. Arif Dino şiirleri; Abidin Dino, Memet Fuat ve Rasih Nuri İleri’nin çalışmaları ile yayına hazırlanmış ve “*Çok Yaşasın Ölümler*” başlığı

ile 1985 yılında yayınlanmıştır. Kitap, Rasih Nuri İleri ve Abidin Dino'nun sunuş yazıları, Arif Dino'nun Fransızca ve Türkçe şiirleri, Arif Dino hakkında metinler ve şiirlerden oluşmuştur (Tonga, 2019). Arif Dino'nun sözlerinin yazılara dönüştürülmesi, kayıt altına alınması ve kitaplaştırılarak literatüre dahil edilme süreci de o yıllarda ilgi ile karşılanan, eleştirilen ve yorumlanan bir durumdur.

Abidin Dino, Arif Dino'nun şiir serüveni ve şiirlerin kayıt edilme sürecine dair şu bilgileri vermiştir:

“Arif (Asaf Hâlet Çelebi gibi) Japon Haykay'larını da seviyordu, modern Fransız şiirindeki bu yolda denemeleri de biliyordu. Arif'in bu sefer İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda başlayan şiir söyleşilerinin genç şairlerden başka meraklıları da vardı. Örneğin Fikret Adil'le Tevfik Kent, Atina'da Papas'la İtürbi'nin becerdiği işi yerine getirmeye çalışıyor, Arif'in kimi "söz dizelerini" kaydediyorlardı. Ama hepsini değil. Bu söz dizelerinin kimisi, kahvedeki çınar yaprakları ile beraber uçup gidiyordu. Arif'in ta Adana yıllarına kadar sürecek olan bu denemelerinin başlıca özelliği "vuruculuk"tu. Bir öz birikimi taşıyan "çekirdek şiirler". Işını bir noktada biriktiren "lazer" gibi sözcükler bulmak istiyordu. Arif: yakıcı, kavurucu. Beyazıt Kahvesi'nin şanlı günleri 1939-40 arası. 1941'de kendi yollarında giden Garipçiler de, kısa şiir türüne katkıda bulunuyorlardı; alay değil acı bir gülümseme karışıyordu şiirlerine: "Yazık oldu Süleyman Efendiye"... Arif'se isyan ediyordu: "Döner kebab dönmez olsun". Kaçınılmaz olarak silinecek bir kahve telvesi ile yapılmış resmi ve yitecek olan yazılmamış şiiri yeğliyordu. Rimbaud'nun yazdıkları kadar ve belki de onlardan çok, yazmadıklarını, ölüme dek sonraki suskunluğunu seviyordu. Şiiri yazmaktan, sanatı yapmaktan çok, şiiri ve sanatı yaşamaktan yana idi” (Aktaran: Tonga, 2019).

1957 yılında geçirdiği bir beyin kanaması sonucunda hayatını kaybeden Dino, yaşamı süresince boksörlükten aktörlüğe, açıcılık ve eleştirmenliğe uzanan çok yönlülüğü ve özgür ruhu ile ayrıcalıklı bir isim olmuştur. Bu denli çok yönlü bir bakış açısına sahip Arif Dino'nun yeterince araştırılmamış ve ürettiği eserlerin çok boyutlu bir arşiv çalışması ile etkileşimleri ile incelenmemiş olması bir sorun olarak görülmelidir. Arif Dino'nun resim, desen ve çizim üretimlerinden oluşan, 2013 yılında Norgunk Yayıncılık tarafından yayınlanan “Yüz” kitabı ve Türkiye’de ilk kez Arif Dino'nun çok boyutlu bir sergi ile sunulduğu, 08-27 Nisan 2005 tarihleri arasında Yapı Kredi Sermer Çifter Salonu’nda açılan “İmbikten Çekilmiş Adam” sergisi nedeniyle 2005 yılında yayınlanan “İmbikten Çekilmiş Adam” kitapları Dino’ya dair önemli tarihi belgeler niteliğindedir.

Arif Dino'nun şiirleri, üretimleri kardeşi Abidin Dino'nun ifadesi ile (2005:53) şiiri ve sanatı üretmekten ziyade şiir ve sanatı yaşatan nitelikleri barındırıyordu. Arif Dino'nun ressam ve şair kimliği hakkında kardeşi Abidin Dino'nun ifadeleri şu şekildedir:

“Arif Dino, ömrü boyunca pek az şiir söylemiş bulundu. Doğru. Ancak şiir sayısı yeterli bir “ölçü” mü? Kaldı ki Arif bir şair mi, bir ressam mı? Ereği ne birincisi ne ikincisi olmaktı, yanılmıyorsam acayip bir simya işine girişmişti, damla damla, başka cinsten bir var olmanın peşinde idi. Arif'in toplanmış bulunan şiir birikintileri şiirdi ya da değildi, umurunda mı sanıyorsunuz? Şiir; bürokrasinin, yazıp yayımlamanın, resim; sergilemenin, bir eser yaratma çabalarının, ün yapma yöntemlerinden ikisi idi. Tüm bunların dışında kalmak karar ve bilinci ile ilginç bir insandı Arif. Sanatçının kendi kendini sömürmesine karşıydı! Özetle; Arif, dünyaya ya çok geç, ya da çok erken gelmiştir. Milas felsefecileri arasında yaşasaydı, Pitagor, Tales, Heraklit'lerle beraber ne hoş vakit geçirecekti. Ya da 25. yüzyılda doğmuş olsaydı, belki kafadar kişiler bulacaktı kendine, 20. yüzyılda kimi gün aramızda sıkıldı biraz” (Dino, 2005: 54).

Arif Dino'nun aile içerisinde hissettiği edebiyat duyarlılığı sanatın diğer disiplinlerinde de mevcuttur. Bu duyarlılık Arif Dino'nun resim, tasarım ve karikatür sanatına olan ilgisi ile görünür olmuştur. Özellikle deneysel yaklaşımları ile çizdiği çizimler, tasarımlar, üç boyutlu minik heykel çalışmaları, stant tasarımları ile Arif Dino yüzlerce eser üretmiştir (İleri, 2005:8). Arif Dino'nun pek çok disipline olan hakimiyeti, bu disiplinlerde gerçekleştirdiği sanatsal üretilere sürekli, kardeşi Abidin Dino'nun metinleri eşlik etmiştir. Abidin Dino'nun Arif Dino sanatına dair yazdığı sanatçı metinleri Arif Dino'nun eserlerinin yorumlanabilmesine ve eserlere dair eleştirel düşünce geliştirilebilmesine katkı sunmuştur. Oral'ın (Milliyet, 2 Şubat 1986) bu birlikteliğe, Arif Dino sanatçı kimliği ve şairliğine dair ifadeleri özellikle Arif Dino çizimleri ve şiirleri arasında var olan ilişkiye vurgu yapmaktadır.

“Çoğu yazılmış değil, söylenmiş şiirler bunlar. Bir ya da iki dizeyle sizi upuzun yolculuklara çıkararak şiirler. Hem albümün hem şiir kitabının başında Arif Dino'nun kardeşi Abidin Dino'nun sunu yazıları var ki. İşte onlar sanatçının tüm kişiliğini, düşünce ve yaşama biçimini de ortaya koyuyor. Ve yanılmıyorsam, Arif Dino'nun gelip düşünce yerleşmesinin nedeni biraz da o yazılardır. Düşümde Arif Dino, içimizden biriydi. Aramızdaydı, sokakta, vapurda, dolmuşta ya da karakolda... Çizer gibi şiir söylüyordu, şiir söyler gibi çiziyordu. Ama bunları “sanat” yapar gibi değil, yaşayarak yapıyordu. Elinden çıkan bir çizgi, kıvrıla savrula bir kişilik oluyor; dilinden fırlayan bir sözcük bir türküye, ya da bir volkana dönüşüyordu”.

Arif Dino, akademik eğitiminde ilgi duyduğu antropolojik çalışmalar ve sanatsal arayışlarının sonucunda özellikle çizgiyi kullanarak ürettiği sanatsal çalışmaları ile önemli üretimler gerçekleştirmiştir. Bu üretimlerinde, üslup olarak deneysel bir yöntem kullanırken şiirlerinde izlenen yalınlık, deneysellik, sadelik ile bütünleşen sembolik dilin unsurları da izlenmektedir. Şiirlerinde izlenen deneyselliğe eş değer sadeleştirilmiş bu dil; özellikle ifadelerde, organik malzeme duyarlılığında ve renk anlayışında hissedilecektir.

ARIF DİNO'NUN SANATSAL ÜRETİMLERİ

Arif Dino; şiir üretim sürecinde deneysel yaklaşımı, kurallara ve alışlagelmiş üsluplara bağlı kalmadan özgür, sembolik yaklaşımlara sahip üslubu ile önemli bir isimdir. Bu bağlamda; Arif Dino'nun şiirlerinde izlenen ifade biçimi, sanatsal üretimleri ile paralellik ve uyum içerisinde. Arif Dino, tek rengin hakimiyetinde, kahve telvesi ile ürettiği portre eserleri, afiş tasarımları, minik boyutlu az sayıdaki heykel üretimleri, stant tasarımları, çizimleri ile sanat tarihine kayıt edilmesi gereken sanatçılar arasında yer almaktadır.

Hayatı boyunca çok farklı meslekler deneyerek yaşamını sürdürmeye çalışan Dino, İzmir Fuarı'ndaki Tekel pavyonlarının düzenlenmesi, İstanbul Üniversitesi Botanik Enstitüsü için resmettiği bitki resimleri, Gelincik sigarasının paket tasarımları ve farklı etkinlikler için tasarladığı afiş çalışmaları ile çok yönlü bir sanatsal üretim süreci gerçekleştirmiştir (İleri, 2005: 8). Bu dönemde; Arif Dino'nun gerçekleştirdiği tasarımlardan, dönem dergi ve gazetelerinde övgüyle söz edilmiştir. Arif Dino, “Yedinci Yerli Mallar Sergileri” kapsamında “Süngercilik T.A.Ş.” ye ait modern bir stant tasarımı gerçekleştirmiştir (Bkz: Görsel 8). Tasarımı diğer stantlar arasında barındırdığı üslup ile fark yaratmıştır (Turan, 2009:65).



Görsel 8. Arif Dino stand tasarımı. Süngercilik T.A.Ş. standı. “Yedinci Yerli Mallar Sergileri”,
Kaynak: (Turan, Ödekan, 2009: 21).

Arif Dino, düz beyaz tasarladığı stantta batone harf kullanarak makine estetiğini temsil eden dairesel hacmin boşluğunu değerlendirmiştir. Resimlerde de izlenen geometrik formlar Dino'nun fuar tasarımlarında da izlenmektedir. Tasarımında geometrik formun içerisinde kullandığı tipografik yaklaşımları ile modern kütesel kompozisyonunu desteklemiştir. Aynı dönemde gerçekleşen, daha çok istifleme yöntemi ile oluşturulan stantların içerisinde Arif Dino'nun stant tasarımında izlenen modern üslup, dönemin önemli mimarlık dergisi Arkitekt'de yer almış ve bu tasarımdan övgü ile söz edilmiştir (Turan ve Ödekan, 2009:15). Yunanistan'da 1930 yılında gerçekleşen Delphic Festivali için ürettiği afiş tasarımı ile festivalde gerçekleşen afiş yarışmasında Arif Dino birincilik ödülünü elde etmiştir (Bkz: Görsel 9).



Görsel 9: Arif Dino'nun Delphic Festivali'nde Birincilik Ödülü kazandığı afiş tasarımı, 1930.
Kaynak: (İleri, 2005: 10).

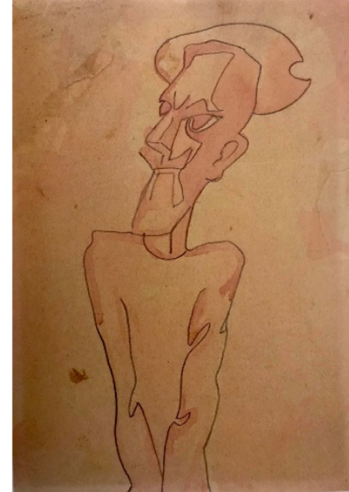
Sanatçı; 1930 yılında Atatürk'ün talebi ile Ali Fethi Bey tarafından kurulan Serbest Fırka'ya da tasarımları ile destek olmuştur. Arif Dino, çok yönlü kişiliği ile çok farklı tekniklerde üretimler gerçekleştirmiştir. Fakat; bu eserleri sadece yakın çevresi ile paylaşmış, sergiler yoluyla izleyenlere sunmayı tercih etmemiştir. Yaşar Kemal (2005:18) Arif Dino'nun sahip olduğu mükemmeliyetçi yaklaşımdan dolayı pek çok eserini ürettikten sonra beğenmeyerek imha ettiğini ifade etmiştir. Doğal malzemelerle üretilen eserlere dair Arif Dino'nun hem şair hem ressam kimliğindeki mükemmeliyetçi yaklaşımına dair Rasih Nuri İleri (2005:66) ise şu ifadeleri kullanmıştır:

“Arif Dino’nun resimleri ince mi ince, zarif mi zarif, o kadar da sağlam. Bulduklarımın çoğu kitap sayfaları arasında unutulmuş şeyler. Bunları kendileri bulsaydı çoğunu yırtıp atardı. Öyle aşırı bir eleştiri duygusu vardı ki onun süzgecinden kurtulmak çok zordu. Şiirlerinin birçoğu da yazıya geçmeden kaldı. En güçlü şiiri yaşamı, davranışları ve konuşmalarıydı. Daha iyisini yapmak özlemi ürün vermesini engelliyordu. Onun gözünde hiçbir şey kolay değildi. Resim yaparken, şiir söylerken doğum sancıları çektiğini bilirim. Sonra bir anda kalemini, fırçasını alır efsunlu çizgilerini çizer, boyar ya da şiirlerini söyler ve yazdırırdı”.

Arif Dino, ürettiği eserlerde özellikle malzeme kullanımında deneysel bir yaklaşım ile resimler üretmiştir. Resim çizerken seçtiği malzemeler arasında bulunan kahve telvesini resim yüzeyine kibrit çöpü ile uygulamış, bu yaratıcı yönü ile ‘Mağara Ressamı’ olarak da adlandırılmıştır. Ürettiği resimlerde yoğun renk kullanımından uzak duran Arif Dino, malzeme seçiminde de rastlantısallığa önem vermiştir. Dino’nun ürettiği desenler bu noktada; Altamira resimleri, La Marche, Lussac-les-Châteaux’da var olan figürlü resimler ile benzerlikler taşımaktadır. Özellikle; Arif Dino desenlerinde izlenen üslup ve tek renk kullanımı, bu etkileşimin en önemli unsurlarıdır. Abidin Dino, Arif Dino’nun şu an kayıp olan renkli ve yağlıboya bir eser ürettiğini belirtmektedir ve Arif Dino’nun renk anlayışı, malzeme kullanımı ve sanatsal yaklaşımına dair şu ifadeleri kullanmıştır:



Görsel 10: Arif Dino, İsimsiz
Kaynak: (Turan, 2005: 22).



Görsel 11: Arif Dino, Portre,
16,5x 24 cm.
Kaynak: (İleri, 2005: 99).

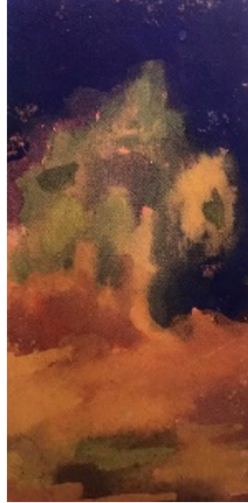
“Arif’in genellikle resimleri renksiz. Bunun birçok nedeni var. En önemlisi Arif’in renkleri “fahişe” sayması. Ona bakarsanız; Mevlâna bile renklerden kuşkuluyor, renksizliği savunuyordu: “*Renksizlik âlemine ulaşırsan Musa ile Firavun’un karıştığı âleme erişirsin*”. Bu bir güçsüzlük sorunu değildi, emin olun. 1930’larda bir kez, anımsıyorum. Arif; Sedat Nuri’nin kışkırtması ile çok renkli soyut bir resim yapmıştı, yağlıboya. Bunca usta bir işti ki bu, yitik resim ortaya çıkarsa, bugün müzelerde yer alır hemen, kuşkusuz. Bu yüzden kahve telvesi ile resimler yapıyordu, nasıl olsa silinecek olan” (Cumhuriyet, 10 Ocak 1988).

Renkten ziyade bir çizgi ustası olarak nitelendirilmesi gereken Arif Dino, tek rengin hâkimiyetine inanarak üretimlerinde monokrom çizimler üretmiştir. Mağara resimleri ile kurulan ilişkide dikkat çeken unsur; bu monokrom yaklaşımlardaki çizgi hâkimiyetidir (Bkz: Görsel 10, Görsel 11). Dino, genellikle tek rengi bir fon olarak kullanarak çizgi üretimlerinin ana fonunu oluşturmuştur. Renk kullanımında iki

ve üç renk ile sınırlı, homojen yüzey değerlerini oluşturmak öncelikli yaklaşımları arasında olmuştur (Turan, 2005: 24).

Arif Dino'nun resim yüzeyinde oluşturduğu homojen yüzeyler, seçilen renk ve form algısının doğadan esinlenerek belirlendiği yüzey değerlerdir. Özellikle Adana döneminde çizdiği resimlerde izlenen form algısı ve renk anlayışında Yaşar Kemal (2005:18) Adana ve Toroslar'ın etkisinin olduğunu ifade etmiş ve Arif Dino'nun sanatsal yaklaşımına dair ayrıca şu tanımlamaları yapmıştır:

“Arif Dino'nun renk anlayışı doğadan beslenir. Hep ovoidan baktığımız Torosları çizerdi. Bir iki, beş değil. Belki yüz, yüz elli, çok. Sıradağlar, mavisini uçuk, daha da açılarak, perde perde, dünyanın en tatlı mavisinde, en ince bulut inceliğinde, belli belirsiz göğe karışır giderdi. Toroslar her zaman öyle olmazlar. Renkler kabarıp çoğu, sertleşir, keskinleşir. Ama kimi zaman da Toros'un Arif Bey'in gördüğü gibi renkleri yumuşar, dünyanın en güzel şiirine bürünür. Arif Dino'nun Toroslar'ından sonra dünyanın çok yerlerinde büyük ustaların dağlarını gördüm. Arif Dino'nun tadı başkaydı. Çünkü o; mükemmele ulaşmanın yolundaydı, ondan berisi ona vız geliyordu, yoksa kendisini saklaması alçakgönüllülüğünden değildi. Arif Dino; büyük bambaşka bir sanat macerasıdır. İnsanlara Arif Dino sunulmalı, bu kadar değil. Arif Dino'dan elimizde kalanlar dünyamızı zenginleştirebilir” (Kemal, 2005:18).



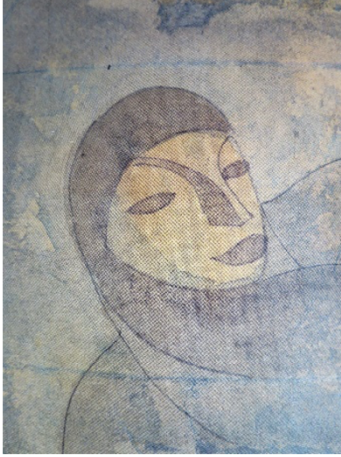
Görsel 12. Arif Dino, İsimsiz, 6,5x 13 cm.

Kaynak: (İleri, 2005: 165).

Güven Turan ise, Arif Dino'nun renk ve çizgi kullanımı ile armoni arasında bir ilişki kurarak bu ilişkiye dair “*Oluşum halindeki bir yeryüzünü mü yaratıyor? Birden fazla renge uzandığı zaman bile ki çok seyrek oluyor bu, son derece disiplinli, dengeli ve pes perdede (Bkz: Görsel 12). Diyeceğim, eğer renklerin bir sesi olsa, her zaman bas duyulan ses bu resimlerden çıkar. Çınlayan değil, uğuldayan. Bir orman sesi, bir vadiye inen rüzgâr sesi*” (Turan, 2005: 25) ifadelerini kullanmıştır. Arif Dino'nun çok sayıda üretilmiş resimlerinin anlatım dilindeki zenginlik portre çizimlerinde de mevcuttur. Cezanne etkileri taşıyan çizgilerde izlenen en önemli unsur, devingen ve dinamik unsurlar taşımalarıdır. Geometrik formlarla betimlenen çizgilerdeki kübik yaklaşım, Picasso ve Braque eserleri ile karşılaştırılmıştır. Turan (2005:23)' a göre Dino resimlerinde izlenen geometrik anlayış (Bkz: Görsel 13); İngiliz şair, yazar Wyndham Lewis'in öncülüğündeki 'Vorticist' grubunun, özellikle Wyndham Lewis' desenlerine üslubuna (Bkz: Görsel 14) benzemektedir. Dino'nun çizgiler ile elde ettiği portre resimlerinin yanı sıra lekese ve dışavurumcu bir üslup kullandığı eserleri de mevcuttur. Dino'nun tek

renk kullanarak ürettiği lekesele portre eserlerinin (Bkz: Görsel 15) görsel ekspresyonist yaklaşımları, şiirlerinde de izlenen mizahi ironi ve deformasyon ile paralel bir yaklaşıma sahiptir.

Güven Turan (2005:25) Arif Dino'nun sanatını, yine sanatçının yazdığı bir şiirden alıntılanan "Tek olanım ben, ben özgür olanım ve sonsuz kaçışım" dizeleri ile özetlemektedir. Arif Dino'nun yaşamı boyunca ürettiği eserlerde izlenen primitif yaklaşımın, adeta bir "mağara ressamı" olarak üretmeyi tercih etmesinin nedeni bu dizelerde ifade edilmektedir. Sanatçının bağlı olduğu özgürlük tutkusunu; yeni yaklaşımlardan mümkün olduğunca uzak durmasına, özgünlüğe ve biricikliğe olan tutkusunun öne çıkmasına neden olmuştur.



Görsel 13. Arif Dino, İsimsiz, 8,5x9 cm.
Kaynak: (İleri, 2005: 108).



Görsel 14. Wyndham Lewis, İsimsiz, 1912,
Kaynak: (URL- 2).



Görsel 15. Arif Dino, İsimsiz, 7,7,5 cm.
Kaynak: (İleri,2005: 115).

Yaşar Kemal, Arif Dino'nun bu özgürlük arayışı ve tutumu ile ürettiği eserlerini şu şekilde tanımlamıştır: "Arif Dino, kitaplarda yazılı olanlardan daha da doğayla kaynaşmıştır. Doğayla, insanla zenginleşmiştir. Bu zenginlik onu mükemmelin en ince, kılıçtan keskin yoluna sokmuştu. Ve o yolda dolu dizgindi. Ondan berisi Arif Bey'i hiç ilgilendirmiyordu. İşte bu yüzden çizgiyi yok edecek, rengi yok edecek kadar renge varmıştı. Elimizde kalan birkaç deseni, onun için, bu kendi kendini doğanın imbiğinden ve hem de riyazetten çekmiş kişinin yapıtları, çağımızın en güzel çizgileri, desenleri olmuştur" (Kemal, 2005: 18).

Arif Dino, eserlerini yaşadığı süreçte izleyenlere sunmamıştır. Fakat; ölümünün ardından düzenlenen sergilerle eserler sergilenmiş ve Abidin Dino'nun da öncülüğü ile sergi yazıları ve kitapları yayınlanmıştır. Ankara Galerî Nev'de 20 Aralık 1985 yılında desen çalışmaları izleyenler ile buluşturulmuştur. Arif Dino'nun 20 Aralık 1985 tarihinde Ankara Galerî Nev'de açtığı desen sergisi, ürettiği yirmi üçü özgün boyutlarda olmak üzere yirmi dört adet deseni bir araya getirmiştir. Sergide hazırlanan katalog "Edition de Luxe" başlığı ile yayınlanmıştır. İstanbul Galerî Nev'de Ocak 1988 yılında açılan "Yüz" sergisi de, Abidin Dino ile Rasih Nuri İleri'nin metinlerini yazdığı ve serigrafi tekniği ile basılan yüz adet kitap ile birlikte izleyenlere sunulmuştur. Galerî Nev tarafından gerçekleştirilen ilk baskının ardından 2003 yılında Galerî Nev tarafından "Yüz" ismiyle Norgunk Yayıncılık tarafından kitap tekrar basılmıştır. Yayınlanan kitaba Abidin Dino ve Yaşar Kemal katkı sunmuştur. Kitabın metinlerini Abidin Dino ve Rasih Nuri İleri yazmıştır. Kitabı yayına Ali Artun ve Haldun Dostoglu hazırlamıştır. Bu yayın, Arif Dino'nun incelendiği az sayıdaki yayınlardan biridir ve önemli bir kaynak niteliğindedir.

Abidin Dino'nun (Cumhuriyet, 10 Ocak 1988) Arif Dino'nun eserlerini "kaçınılmazlık damgası taşıyan çeşitlemeler" nitelemesi ile anlattığı resimlerinin bir arada sunulmuş olması, Arif Dino'nun eserlerinin

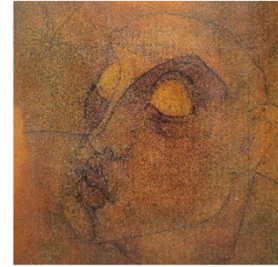
tanınması ve tartışılması açısından önemli bir gelişmedir. Arif Dino'yu "İğne ile kuyu kazarcasına resim yapıyordu, ne zaman olursa olsun, nerede olursa olsun. Arif, cebinden çıkardığı ufakık bir hokkada yüzen sırların sırrı kuştüyü fırçasını bir sapa takıp, daha olmazsa tevatür bir kalemtraşla kurşun kalemini sipsivri yontup, hiçbir şeye ve kimseye aldırmadan kendini elinin buyruğuna kaptırır, çizer, çizer, çizerdi dünya yıkılsa" ifadeleri ile anlatan Abidin Dino (Cumhuriyet, 10 Ocak 1988), Arif Dino sanat üretiminin en önemli şahididir. "Kaçınılmazlık damgasını taşıyan çeşitlemeler" olarak yorumlanabilen yüz resimlerini çizen ve kendine özgü bir üslubu inşa eden Arif Dino; Daumier'den Steinlein'a uzanan Fransız karikatür literatürlerini incelemiştir. Ayrıca; Almanya'da karikatür hakkında yayınlanmış dergi ve kitapları incelemiş, özellikle Grosz, Pascin karikatürlerine ilgi duymuştur. Paris'te bulunduğu süre içerisinde, 1920'li yıllarda Galanis, Fujita, Van Dongen, Picasso gibi isimlerin çizdiği yüz resimlerinin dergilerde, kataloglarda yayınlanan metinlerini incelemiştir. 1926 ve 1927 yıllarında ise Atina'da yaşadığı süreçte Antik Yunan vazolarını araştırmış ve incelemiştir. Çok kültürlü, dönemler arası tarihsel ve üslup geçirgenliğini önemseyen Arif Dino, 1927 yılından sonra da İstanbul'un fresko ve mozaik tarihi ile ilgilenmiş, araştırmalar yapmış, İran ve Türk minyatürlerinde resmedilen yüz çizimleri ve hattatların çizgi kullarımlarına dair incelemelerde bulunmuştur. Abidin Dino, Arif Dino'nun tarih araştırmaları ve tüm araştırmalarının ardından eserlerinde barındırdığı özgün üsluba dair şu yorumu yapmıştır: "Toplamını yapın bunların şimdi. Topladınız mı? Sonra da hepsini unutun. Arif'in ilk hüneri, dünyaya ve çağdaşlarına doğrudan doğruya bakmasını bilmek; avcının bakışı, iğne deliğinden iplik geçiren terzinin bakışı. Arif'in bakışı" (Cumhuriyet, 10 Ocak 1988) (Bkz: Görsel 16, Görsel 17, Görsel 18).



Görsel 16. Arif Dino,
İsimsiz, 12,2x13,5 cm.,
Kaynak: (İleri,2005:85).



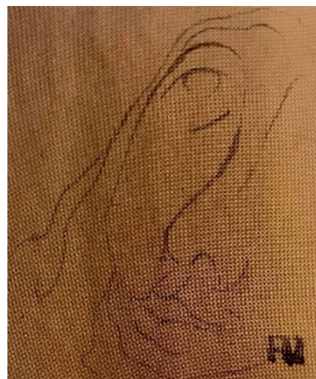
Görsel 17. Arif Dino,
Abidin Dino, 13x19 cm.,
Kaynak: (İleri,2005:87).



Görsel 18. Arif Dino,
İsimsiz, 1985,
Kaynak: (Dino, 2005. 30).



Görsel 19-20-21: Arif Dino, Sigara paket çizimleri, 7x8 cm.-5.5.x6.5.cm.- 7x8 cm.
Kaynak: (İleri,2005:114).



Arif Dino'nun bu sanatsal yaklaşım ve üretim süreci, onun kullandığı malzemelere ve eser boyutlarına da yansımıştır. Arif Dino çizimlerinin sigara kağıtları ve kahve taveleri ile üretilmesi, sanatçının rastlantısal yaklaşıma olan tutkusundan ziyade formun özünü sunma gayreti ile oluşturulmuş sanatsal yaklaşımı ile ilişkilidir (Bkz: Görsel 19, Görsel 20, Görsel 21). Şiirlerindeki kısa mısralar, resimlerinin küçük boyutlu olmasına dair Arif Dino: *"Büyük Japon şair Kikaku'nun Hai-kai'leri iki üç satır. Özü vermek için bu yeterlidir. Resimde de öyle! Japon ressam Hokusai'a bak! Resimlerinin çoğu küçük! Bir de Delacroix'nın dev boyutlu kepezeliklerine bak"* (Akt. İleri, 2005: 67).

Arif Dino, günümüze ulaşmamış heykel çalışmaları da gerçekleştirmiştir. Çakıl taşları, kahve telvesi, sigara kâğıdı gibi yaşama, hayata, rastlantılara dayanarak edinilmiş malzemeler kullanarak formun özünü sunma gayreti ile tasarımlar gerçekleştirmiştir. Yaşar Kemal; *"Ben tanışık olduğum on yedi yıl içerisinde Arif Dino'nun ellerinin bir kez olsun durduğunu görmedim. Bir kahvede otururken, yürürken bile, yatakta, konuşurken, şiir okurken, onun elleri hep çalışırdı. Sigara kutularına, gazete kâğıtlarına, kurşun kalemle, kahve telvesine daldırdığı kibrit çöpüyle resimler yapardı. Sonra çakıl taşlarından heykeller oymaya başladı"* ifadeleri ile bu gayretini anlatmıştır (Kemal, 2005:13). Arif Dino'nun çizimleri, portreleri, tasarım çalışmalarının yanında az bilinen diğer üretimleri ise küçük heykelleridir. Bu heykellerin yok olduğu Yaşar Kemal tarafından ifade edilmiştir (2005:15). Yaşar Kemal'in bu minik heykellerin üretim sürecine tanıklığı, Arif Dino'nun heykel çalışmalarına dair bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Dino'nun resim çalışmalarında izlediği doğal malzeme kullanımı ve rastlantısal yaklaşımı heykel üretimlerinde de izlenmektedir. Arif Dino, heykel çalışmalarında çakıl taşı malzeme olarak kullanmıştır. Heykellerin en büyüğünü "bir baş parmak büyüklüğünde" olarak tanımlayan Yaşar Kemal (2005:16), Arif Dino'nun çakıl taşları ile üç boyutlu tasarımlar yapabilmek için İsveç'ten heykel aletleri getirttiği bilgisini de vermektedir.

Arif Dino'nun minik heykelleri de insan figüründen ilham almaktadır. Üniversite eğitimi sırasında edindiği antropoloji bilgisi ve kafatası araştırmalarına dahil olmasının Dino'nun sanat üretimlerinde genellikle portre, yüz, baş tasarımlarına yönelmesine neden olduğu düşünülmektedir. Çakıl taşlarından ürettiği minik heykellerde insan yüzünün metamorfoza uğradığı izlenmektedir (Bkz: Görsel 22, Görsel 23). Günümüze ulaşmamış heykel örneklerinden birinin fotoğrafını arşivleyen Yaşar Kemal'in anlattıkları ve bu fotoğraf örneği Arif Dino heykellerine dair yorum yapabilmemizi sağlamaktadır. Yaşar Kemal, Arif Dino'nun küçük heykellerine dair şu ifadeleri kullanmıştır: *"Şimdi bir küçük heykelini anımsıyorum. Bir yüzdü bu. Hangi yönden bakarsanız başka bir insan oluyordu. Örneğin; yukarıdan bakarsan öfkeleniyor, aşağıdan bakarsan gülümsüyordu...Yüz sağdan alaycı oluyordu, soldan yaşlanıyordu. Bu marifet mi diyeceksiniz? Elbette marifet değil. Yalnız imbikten geçmiş Arif Dino inceliği için içine karışınca iş değişiyor. O da Hitit ustalarının yolundan gidiyordu"* (Kemal, 2005:14).



Görsel 22- Görsel 23: Arif Dino, Tamamlanmamış çakıl taşı heykel taslakları
Kaynak: (Kemal, 2005.14).

Arif Dino'nun özenle İsveç'ten aletler getirterek ürettiği çakıl taşı heykeller; farklı, özgün ve dinamik bir anlatım diline sahip örneklerdir. Fakat; heykel çalışmalarının ardından örnek kalmamıştır. Heykellerin yok oluş öyküsünü Rasih Nuri İleri şu şekilde anlatmaktadır:

“Arif Dino, vasiyetnamesinde resimlerini ve İlhan Arakon'daki heykellerini bana bırakmıştı. Ne yazık ki heykellerin tümü kayboldu. Arif, onları fotoğraf sanatçısı İlhan Arakon'a kendi hazırladığı senaryo uyarınca çekimini yapmak üzere vermişti. İş uzayınca bana “Derhal git ve heykellerimi geri al” dedi. Gittiğimde olan olmuştu. İlhan'ın küçük oğlu bir gün heykelcikleri bulmuş, arkadaşları ile bahçede oynarken onları kaybetmişti. İkimiz de bunu Arif'e söyleyemedik, kaç kez hasta yatağında İlhan'a daha gidemedim diye onu avuttum. Adeta evine gidemez olmuşum. Sonradan vasiyetnamesine geçirdiği heykeller bunlardı. Elimizde bir tekinin kötü bir mulajı ve ondan çekilen fotoğraflar kaldı (Bkz: Görsel 24). Bendeki resimleri sekiz yüzü aşta ama heykeller tamamen yok oldu” (İleri, 2005: 68-69).



Görsel 24: Arif Dino, Tamamlanmamış taş heykel mulajı
Kaynak: (Kemal, 2005:15).

Yaşar Kemal, bu çalışmalardan sadece bir tanesinin fotoğraflarını çektiğini, belgelediğini fakat diğer çalışmaların yok olduğunu ifade etmektedir (Kemal, 2005: 15-16). Abidin Dino da 1985 yılında Ankara ve İstanbul'da bulunan Urart Sanat Galerisi'nde sınırlı sayıda, gümüş döküm olarak tasarladığı elli adet heykel çalışmasını sergilemiştir. Abidin Dino'nun resim çalışmalarında Arif Dino'dan edindiği ilham ve sanatsal vizyon, heykel çalışmalarına da yansımıştır. 1942 yılında birlikte buldukları Adana'da Arif ve Abidin Dino o dönem müze müdürü olan dostları Naci Kum ile irtibat sağlayıp müzede kasalarda saklanan, sergilenmeyen arkaik heykel örneklerini incelemişlerdir. Özellikle Hitit Dönemi öncesinde üretilen heykel örnekleri iki kardeşi de heykel ve resim üretiminde etkilemiştir. Arif Dino, küçük taşları yontarak minik heykeller üretirken Abidin Dino, kil ile heykeller üretmiştir. Abidin Dino, abisi ile ürettiği heykel çalışmalarına dair; “Arif cesur bir yöntemle küçük taşlar yontuyor, eğiliyor, tam deyimiyle ömür törpüsü şeyler yapıyordu, birbirinden güzel. Ben kille çalışıyordum. Yaptıklarımı kurutup, sırlayıp Adana işi saç sobada pişiriyordum. Yufka ekmeği gibi. Pişirdiklerim yenilir yutulur şeyler miydi, orasını bilmem. Müzede izlediğimiz heykellerin yarattıkları biçimler yalın, görkemli ve insanlık dolu idi. Çağdaş heykel anlayışı ile Çatalhöyük neolitik heykel anlayışı ikiz kardeştir” ifadelerini kullanmıştır (Cumhuriyet, 16 Aralık 1985).

Arif Dino'nun sanat üretim sürecinde biçimleri birbirinden arındırma tutkusu, tarihi referanslarla birleşerek gelişmiştir. Dino, resim ve heykeldeki fazlalıklardan, detaylardan arınma isteğini yaşam biçimine de yansıtmıştır. Arif Dino'nun "arınmak lazımdı her şeyden" sözleri ile ifade ettiği yaşam felsefesini Abidin Dino "Bu surf estetik değil, etik bir kuraldı, yaşamla ilgili. Resimde fazlalıklardan, yapaylıklardan, yalandan arınmak. Gündelik hayatta ise yer yatağı, üç hasır iskemle, bir masa. Şapka yok, kravat yok, bıyık, sakal yok" sözleri ile ifade etmiştir (Cumhuriyet, 10 Ocak 1988).

Arif Dino'nun kendine has yaşam biçimi, sanatçı profili ve sanat üretim süreci, sanatçının ardında çok az eser ve kayıt bulunmasına neden olmuştur. Sergilerle sunulmayan eserler ve bunun sonucunda az sayıda değerlendirme yazısı bulunması, imha edilen eserlerin fazlalığı ve sanatçının dünyadan arınmışlığa olan tutkusu, onun sanat tarihi incelemelerinde nadiren yer alması sonucunu getirmiştir. Arif Dino, çok fazla eser üretmesine rağmen bu eserlerin çoğunu imha etmiştir. Kardeşi Abidin Dino, Türk resim sanat tarihinde isminden sıklıkla söz edilen ve çok boyutlu bakış açısı ile varlığını hissettiren bir sanatçı olmuştur. Arif Dino'nun Abidin Dino'dan ayrılan yönleri, özellikle yaşam tarzı, karakteri, aldığı eğitim süreci ve sanat üretim yöntemlerinde kendisini gösterme biçimidir. Arif Dino'nun üslubu, somut formların içerisinde kurgulanan bir soyut düşünce olarak yorumlanabilmektedir. Özellikle; tezhip, minyatür sanatı olmak üzere Dino'nun doğu sanatı incelemelerinde izlediği soyut ifadeler ve o dönem üretimlerinde izlenen "hiçlik" yaklaşımı ile şekillendirdiği mekân olgusu, sanatçının eserlerinde zamansızlık ve mekândan arınmışlık ile ifade bulmaktadır. Arif Dino'nun eserlerinde hissettirdiği sadelik, az renkli, detaysız ama ifade gücü yüksek yaklaşımlar Dino'nun önemli özellikleri arasında görülmelidir. Arif Dino, ürettiği eserleri sanata gerçekten önem veren kişilere hediye etmeyi tercih etmiş, resimlerinin bir meta değeri ile satılmasına izin vermemiştir.

Abidin Dino, dahil olduğu "d grubu" nun ilk sergisinde bir resmini satmıştır. O yıllarda Türkiye sanat ortamında sanat galerileri olmadığı gibi aynı zamanda bir koleksiyoncu kitlesi de mevcut değildir. "d grubu" nun ilk sergisi 1933 yılında Narmanlı Han'da bulunan Mimoza şapka mağazasında açılmıştır. Bu denli sanat alıcısı bulmanın zor olduğu bir süreçte Arif Dino, Abidin Dino'nun resmini bir ücret karşılığında satmış olduğunu duymuş ve tepki göstermiştir. Mehmet Kemal'in aktarımı ile Arif Dino'nun bu satışa tepkisi şu şekildedir: "Resim armağan edilir ama satılmaz diyerek haykırıyor Arif Dino. Arif Dino, Abidin Dino'nun resmini sattığını duyuyor, çok kızıyor: "Resim armağan edilir, satılmaz" (Milliyet, 29 Aralık 1993). Dino; sanat eserlerini bir meta olarak kabul etmemiş, sanatçının öncelikle üretim sürecini önemsemiştir. Sözü edilen bu bakış açısı nedeniyle çoğu eserine Arif Dino, imza atmaktan da çekinmiştir. Pek çok eserine imza atmamış olması, sanatçının ürettiği eserlerin sanat tarihinde kayıp eserler arasına katılmasına neden olmuştur.

Bu yaklaşımını Abidin Dino şu ifadelerle yorumlamıştır: "Paranın saltanat sürdüğü bir dünyadan tiksiniyorduk düpedüz. Bu noktada, Anadolu insanının yüzyıllar boyunca taşıdığı duygu ile tam uygunluk içindeydi. Bunu anlamak için Yunus'tan Useyle Bacı'ya kadar, yüzlerce değil, binlerce dizeyi ortaya çıkarmak kolay. "Varlıkla yok olanlar"ın okumaları ve bellemeleri için "Altın Buzağı" şiirini boşuna yazmamıştı Arif: "Çalkalanan altın okyanusunda, bir tezek kıtası insanlığı yutuyor" (Cumhuriyet, 10 Ocak 1988). Abidin Dino ve Arif Dino; form algıları, çizgi hakimiyetleri, figür üslupları ile benzerlikleri taşıırken sanatçı profili, yaklaşımları ve sanat eseri üretme süreçlerinde farklılıkları barındırmaktaydılar.

Necip Fazıl Kısakürek, Arif ve Abidin Dino'ya dair şu karşılaştırmaları yapmıştır; "Abidin ile aralarında müthiş farklar şunlardı: Biri vücutça incecik, öbürü kap kalın. Biri her formülden nefret eden, öbürü formül arayan. Biri her şeye gülüveren, öbürü en basit hissi tecelli karşısında gözyaşını tutamayan. Biri içinden pazarlıklı ve perdeleri çekik, öbürü bir kâğıt fener gibi besbelli ve duvarları şeffaf" (İleri, 2005: 65).

Abidin Dino; abisi Arif Dino'nun yaşamına, karakteristik özelliklerine dair kullandığı ifadeler ile Arif Dino'yu sosyal hayatında da karakteristik olarak tanımlayabilmemizi sağlamıştır:

“Kâğıt üzerinde yüz binlerce dönümlük tapu sahibi olsa da Arif, fakirliği yaşar. Yer yatağında uyur. Eşya olarak topu topu bir ressam masası ile üç dört arkalıksız, alçak hasır iskemlesi vardır. Hani kenar mahalle kahvelerinde kullanılan ucuz cinsten. Yatmayı, 12 saat uyumayı, düş görmeyi tutturduğu olur, ya da gece gündüz hızla yürümeyi, düşünmeyi, tartışmayı hele. Konuşkan değildir genellikle, dinlemeyi yeğler. Konuşacak olursa bir şey söylemek içindir. Kimi gün birdenbire unutulması olanaksız bir tümceyi savunur. Beklenmedik, kesin ve kısa. Akıllı insanlardan elbette çok hoşlanır, bir de aptallardan. Aptallara özellikle önem verir, onları akıllılardan daha öğretici ve etkin sayar, değil mi ki dünya ellerinde” (Dino, 2005:29).

Sahip olduğu farklı kişiliği ile çevresinde yer alan farklı statülerdeki insanlarla da yakın ilişki kurabilme özelliği olan Arif Dino, Abidin Dino'ya göre (2005:29) kuyumcudan, mezarcıya, filozoftan matematikçiye, devrimciden tramvay bekçisine uzanan bir çevreye sahiptir. Bu yönüyle ele alındığında Arif Dino, Abidin Dino tarafından “Tüm İnsan” kavramı ile bütünleştirilerek şu ifadelerle tanımlanmıştır:

“Susup biteviye tütün de içse, cıgara paketine saatlerce kahve telvesi ve kibrit çöpü ile resim de yapsa, onun gölgesinde durmak, basbayağı huzur verirdi insana. Saray gibi adam, içi dışı bilinmedik cinsten. Uzun, dolambaçlı, boş koridorlu, koca kapılı sarayın içini pek az kişiye gezdirir Arif. Her odanın gizi başkadır. Arif'in bütün “evveliyatı”, geçmişi bilinse anlatılabilse, bundan ne çıkar? Aslına bakarsanız onu ne paşalara, beylere, ne aileye, ne yaşadığı kent ve ülkelere, ne uğraş türlerine hapsedmek mümkün. Arif sanki bütün bunlardan kopuk bir kendi kendinelik yaşamıştır. İşini ne kadar kusursuz yaparsa yapsın, bir insanın salt mühendis, marangoz, astronom, nalıncı, devrimci, tesbihçi, teshipçi olmasına gönlü razı değildir” (Dino, 2005:29).

Ferid Edgü de Arif Dino'nun desenlerini inceleyerek bir otodidakt olan Abidin Dino'nun; abisi Arif Dino'dan çok şey öğrendiğini ifade ederek iki yaratıcı Dino kardeşlere dair şu tanımlamaları gerçekleştirmiştir: “*Abidin Dino tam bir otodidakt'tır. Abidin okullu değildi, ama gerçek hoca olmayan hocaları vardı. Örneğin, büyük ağabeyi Arif Dino. Arif Dino, bizim toplumumuzda pek karşılaşılan bir tip değildir. Yeteneklerini elinin tersiyle itmiş, marjinal olmaya bile itibar etmemiş biridir. Onun desenlerini ilk kez gördüğümde Abidin'e el verenin ağabeyi olduğunu anladım ve bunu yazdım. Abidin de bundan büyük bir mutluluk duydu*” (Aktaran: Fişekçi, 2000:4).

Arif Dino'nun resim, şiir, karikatür, heykel üretimlerinde Abidin Dino'ya ilham veren yaratıcılığı, Abidin Dino'yu Türkiye ve Paris sanat ortamına kazandırmıştır. Türkiye sanat tarihi çalışmalarında genellikle Abidin Dino ismi araştırmalara konu edilmiştir. Fakat; Arif Dino'nun ışığında yetişen Abidin Dino, abisi ile birlikte sahip oldukları öncü bir vizyonla Türkiye edebiyat ve sanat ortamına yeni, genç isimlerin eklenmesini sağlamışlardır.

Özellikle Orhan ve Yaşar Kemal gibi ilham veren yazarların edebiyat dünyasına kazandırılmasına destek olan Arif ve Abidin Dino, 1939 yılında Beyazıt'taki Küllük Kahvesi toplantılarından vefatlarına dek kendi kuşakları içerisinde bir öncü olarak anılmışlardır. Dönem, sanatçı ve yazarlarına olan önemli katkıları ise; çağdaş kültürü yansıtmak ve sevdirmek olmuştur (Cumhuriyet, 8 Aralık 1993).

Arif Dino'nun dostları ile kurduğu ilişkilerde yaşadığı iletişime dair Abidin Dino, “*Saatler, günler, aylar, yıllarca kafasını kurcalayan felsefi sorunları Arif, kaç kişiyle konuşabilir, tartışabilir, paylaşabilirdi. Arif'i tanımayanlar hadi neyse, tanıyanların çoğu, hatta onu gerçekten seven dostları bile Arif'i, iri, şirin ve şaşırtıcı bir yaratık olarak görüyorlardı, aslında adamı hiç anlamadan*” (Cumhuriyet, 10 Ocak 1988) ifadeleri ile Arif Dino'nun yaşadığı süreçte kültür ve sanat dünyasında yeterince anlaşamadığı, dinlenmediği ve yorumlanmadığını ifade etmektedir.

SONUÇ

Makale başlığında da Arif Dino, sanat tarihinde kayıp bir isim olarak sunulmuştur. Makale kapsamında gerçekleştirilen araştırmalar Arif Dino'nun hayatı boyunca hem şair hem de ressam olarak yeterince anlaşılmadığını göstermiştir. Arif Dino; akademik eğitimi sırasında farklı bilimsel disiplinlerle kurduğu diyalogu mezuniyetinin ardından sosyal ve sanat hayatında da devam ettirmiştir. Çok farklı mesleklere ve sosyal statülere sahip insanlarla kurduğu diyalogun yansımalarını sanat üretimlerine de yansıtmıştır. Bu yansıma; kullandığı tekniklerin ve disiplinlerin çeşitliliğinde hissedilmektedir. Aktörlükten, ressamlığa, fuar tasarımcılığından, şairliğe, antropoloji çalışmalarından heykel sanatçılığına uzanan üretim sürecinde Arif Dino abartıdan ve çok renklilikten uzak bir yaklaşımı benimseyerek ilerlemiştir.

Arif ve Abidin Dino çalışmaları incelendiğinde ise; Arif Dino'nun Abidin Dino'ya hem heykel hem resim üretimlerinde ilham olduğu tespit edilmiştir. Türk resim sanat tarihinin en önemli isimlerinden Abidin Dino'nun sanatçı kimliğinin kurgulanmasına büyük katkı sağlamasına rağmen Arif Dino'nun sanat tarihinde çok araştırılmamış olması ve tanınmaması önemli bir sorundur. Özellikle; Arif Dino'nun çizgi kullanımı, çizgilerinde edindiği ifadeci üslup, ürettiği minik heykeller, az renkli eser üretimi, toplumsal gerçekçi yaklaşımları ile Abidin Dino sanatını etkilemiş olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında; Arif Dino'yu anlatan internet sitelerinde Arif Dino yerine Abidin Dino'nun fotoğrafının kullanıldığı izlenmiştir. Bu yanlışlığın daha sonra pek çok internet sitesi ve kaynağında devam ettirildiği izlenmiştir. Bu durum, sanat tarihi araştırmalarının daha da kapsamlı gerçekleştirilmesi ve monografi çalışmalarının yaygınlaştırılması gerektiğini kanıtlamaktadır.

Arif Dino'nun araştırmalarda konu edilememesinde Dino'nun az sergi açmış olmasının da etkisi olmuştur. Koleksiyonculuk ve eser satışına oldukça güçlü bir ifadeyle karşı olan Arif Dino, sanat eserlerinin para karşılığında satılamayacağına inanmıştır. Bu nedenle ürettiği eserler koleksiyonlara dahil olmamıştır. Ölümünden sonra düzenlenen sergilerden öte, ürettiği eserleri sergilerle, kataloglarla yaşarken sunmaktan kaçınan Arif Dino, aynı zamanda mükemmeliyetçi tutumundan kaynaklı pek çok eserini de imha etmiş, yine aynı sebeple pek çok eserine imza atmamıştır.

Bu bağlamda; sanat eserlerinin daha fazla kişi ile buluşması, yayınlarla tanıtılması, muhafaza edilmesi, sergilerle sunulması ve imzalanmış olması; sanatçının nesillere daha iyi ulaşmasını, araştırmalara konu edilebilecek tarihsel bir belge niteliği taşımasını sağlayacaktır. Gelecek nesillere eser aktarımı için olması gereken unsurlar olarak bu gereklilikler de makale sonucunda vurgulanması gerekli diğer unsurlar olmuştur.

Bu makalede; bazı kaynaklardan direkt alıntılara özellikle yer verilmiştir. Eski sayılı süreli yayınlara zaman içerisinde ulaşımın her geçen gün zorlaştığı düşünülerek Arif Dino'ya dair yazılmış yorumlar ve ifadelerin korunmasına dikkat edilmiştir. Özellikle; Yaşar Kemal, Abidin Dino ve Rasih Nuri İleri'nin sözlü tarih niteliğindeki anlatımları, bu makalede önemli bir kaynak niteliğindedir. Arif Dino'ya dair şâirane ifadelerin bu makale aracılığıyla farklı araştırmalara ulaşması hedeflenmiştir.

Arif Dino'nun kişiliği, eğitimi, yaşamı, üretimleri, üretim yöntemleri, ürettiklerini muhafaza sorunu incelendiğinde bellek sorununun olduğu izlenmektedir. Bu bağlamda; Türkiye'de sanat belleğinin korunması sorunu Arif Dino eserleri için de geçerlidir. Rasih Nuri İleri'ye vefatının ardından miras bıraktığı Arif Dino eserleri ile daha fazla sergi ve yayın izleyenlere sunulmalı, Arif Dino ile anıları olan yazar ve şairlerin anlatımları dinlenmeli, bu kapsamda bilimsel etkinlikler düzenlenmelidir. Arif Dino'nun şiirleri, paralel dönemlerde ürettiği sanat eserleri ve yaşamına dair bilgiler, eser örnekleri,

fotoğraflar retrospektif bir bakış açısı ile tekrar bir sergi ile bir araya getirilerek literatür oluşturulması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akbal, Oktay, (1993). “Mutluluğun Resmine Adanmış Bir Yaşam”, *Cumhuriyet*, 8 Aralık.
- Anonim, (1935). “Yerli Mallar Sergisi Galatasaray”. *Arkitekt*,6, 201.
- Birsel, Salah, (1983). *Kahveler Kitabı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Demirel, Selçuk, (1985). “Tanrı İnsanı Balçıktan Yaratmış; İşte İlk Heykel”, *Cumhuriyet*, 16 Aralık.
- Dino, Arif, (1985). *Çok Yaşasın Ölümler*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Dino, Abidin, (1988). “Arif Dino’nun Ölüm Kalım Resimleri”, *Cumhuriyet*, 10 Ocak.
- Dino, Abidin, (2005). “Arif Dino İçin”, Mine Haydaroglu (der.), *İmbikten Çekilmiş Adam Arif Dino*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 27- 55.
- Dino, Arif, (2003). *Yüz*, İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Fişekçi, Turgay, (2000). “Abidin Dino”, *Cumhuriyet Kitap*, sayı:555, 5 Ekim.
- İleri, Rasih Nuri, (2005). “Arif Dino”, Mine Haydaroglu (der.), *İmbikten Çekilmiş Adam Arif Dino*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.7-13.
- İleri, Rasih Nuri, (2005). “Şair Arif Dino”, Mine Haydaroglu (der.), *İmbikten Çekilmiş Adam Arif Dino*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.57- 69.
- Kemal, Mehmed, (1993). “Abidin'in İmecesini”, *Milliyet*, 29 Aralık.
- Kemal, Yaşar, (2005). “İmbikten Çekilmiş Adam Arif Dino”, Mine Haydaroglu (der.), *İmbikten Çekilmiş Adam Arif Dino*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.13-20.
- Onat, Aslı, (2005). “Arif Hikmet Dino’nun Mirası Sergileniyor”, *Hürriyet-Kültür-Sanat*, 8 Nisan. file:///C:/Users/user/Desktop/001512742006.pdf, Taha Toros Arşivi, Erişim Tarihi: 11.13.2020.
- Oral, Zeynep, (1986). “Düşümde Arif Dino’yu Gördüm”, *Milliyet*, 2 Şubat.
- Oral, Zeynep, (1995). “Edebiyatımızdan On İnsan Bin Yaşam- Yaşar Kemal”, *Milliyet Sanat Dergi Eki*, Ağustos, s.2-8.
- Rado, Şevket, (1941). "Genç Şairlerin En Yaşlısı, Yaşlıların En Genci Arif Dino", *Yeni Mecmua*, 28 Şubat, 5-6.
- Turan, Güven, (2005). “Çizgiyi İzlemek”, Mine Haydaroglu (der.), *İmbikten Çekilmiş Adam Arif Dino*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.21-27.
- Turan, G. ve Ödekan, A., (2009). “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Yerli Malı Kavramı ve İstanbul Yerli Malı Sergileri”, *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi*,6, (2), s. 15-26. http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_b/article/view/1093. Erişim Adresi:20.12.2020.
- Tonga, Necati, (2019). “Dino, Hikmet Arif”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/dino-hikmet-arif> Erişim Tarihi: 11.12.2020.
- Turan, Gülname, (2009). *Türkiye’de Erken Cumhuriyet Dönemi Zanaat ve Endüstri Üretiminde Tasarım*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Ünsal, Artun. (1986). “Adam -Paris Hattında Üne Kavuşan Ressam”, *Milliyet*, 22 Haziran.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

URL-1: <https://listelist.com/kulluk-kahvesi-hakkinda/>, (Erişim Tarihi: 25.12.2020)

URL-2: <https://www.southamptoncityartgallery.com/object/sotag-1429/>, (Erişim Tarihi:26.12.2020).